

การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการ
ในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19

The Integration of Entrepreneurs' Sufficiency Economy Philosophy
into Business Operations in Post Covid-19 Era

กิตติยา โชคพรประสาท

Kittiya Chokpornprasart

กันยาวีร์ สัทธาพงษ์

Kanyawee Sathapong

สมบุญ บัญโท

Somboon Boondo

สวัสดี อโนทัย

Sawat Anothai

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

Saint John's University

E-mail: lasawatt@stjohn.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 4 มิถุนายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 28 มิถุนายน 2566

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 28 มิถุนายน 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 2) ศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าด้วยการดำเนินธุรกิจ 3) บูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 4) สร้างองค์องค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร ภายใต้กระบวนการศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญาและศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 เป็นการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ภายใต้กรอบการปรับตัวใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านบุคลากร 2) ด้านการเงิน บัญชี การลงทุน 3) ด้านการตลาด และ 4) ด้านการบริหารจัดการ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าด้วยการดำเนินธุรกิจเป็นทางสายกลางของการดำเนินชีวิตเพื่อความสมดุลประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ควรมีการบูรณาการใน 4 ด้าน

ได้แก่ 1) ด้านบุคลากร 2) ด้านการเงิน บัญชี การลงทุน 3) ด้านการตลาด และ 4) ด้านการบริหารจัดการ โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือ องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย คือ โมเดล 3R2C4D

คำสำคัญ: การบูรณาการ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การดำเนินธุรกิจ ยุคหลังโควิด-19

ABSTRACT

The objectives of this research paper were to: 1) study the concept of entrepreneurs in business operations in the Post Covid-19 era; 2) study the sufficiency economy philosophy in business operations; 3) integrate the entrepreneurs' sufficiency economy philosophy in their business operations in the Post Covid-19 era; 4) create a new knowledge and model of integrating the entrepreneurs' sufficiency economy philosophy in their business operations in the Post Covid-19 era. This research was a qualitative one based on documentary research upon the analytic, appreciative and applicative approaches so as to lead to the creativity of new body of knowledge in philosophy and religion.

The results of research were found as follows: The concept for entrepreneurs in business in the Post Covid-19 era running a business in the post Covid-19 era under the framework of adjustment in 4 areas, namely 1) Personnel 2) Finance, Accounting, Investment 3) Marketing and 4) Management. The Sufficiency Economy Philosophy in Business Operations is the middle way of living a balanced life, consisting of 3 rings, 2 conditions, 4 dimensions, integrating the entrepreneurs' sufficiency economy philosophy in business in the Post Covid-19 era. There should be integration in 4 aspects, namely 1) personnel aspect 2) finance, accounting and investment 3) marketing and 4) management. By using the sufficiency economy philosophy as a tool. As for the creativity of new body of knowledge on this research is 3R2C4D Model.

Keywords: Integration, sufficiency economy philosophy, Business Operations, Post Covid-19 era

1. บทนำ

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (โควิด-19) เป็นวิกฤตที่ทุกประเทศทั่วโลกต่างได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยที่เชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นั้น เริ่มต้นตั้งแต่มีรายงานการพบผู้ป่วยโรคปอดอักเสบ โดยไม่ทราบสาเหตุเป็นจำนวนมาก ณ เมืองอู่ฮั่น สาธารณรัฐประชาชนจีน ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2562 ซึ่งในเวลาต่อมาทำให้เกิดการแพร่ระบาดอย่างหนักในอีกหลายประเทศ และส่งผลให้ผู้ติดเชื้อในประเทศต่างๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกวัน จนองค์การอนามัยโลกต้องออกมาประกาศ “ภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุขของโลก” (โอภาส พุทธเจริญ, 2563) และในประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุขออกมาประกาศให้ “โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019” หรือ “โรคโควิด-19” เป็นโรคติดต่ออันตราย ตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 โดยให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2563

การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Novel Coronavirus 2019-nCoV) หรือ Covid-19 ที่มีการแพร่ระบาดขึ้นตั้งแต่ในช่วงปลายปี 2562 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั่วโลกเป็นวงกว้าง ซึ่งไม่เพียงส่งผลกระทบโดยตรงต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คนทั่วโลก แต่ได้ทำลายระบบเศรษฐกิจโลกแบบลูกโซ่ด้วย และรวมถึงระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ภายใต้เหตุการณ์นี้หลายธุรกิจได้โอกาส หลายธุรกิจพบอุปสรรค แต่ทุกธุรกิจก็ต้องปรับตัวมากขึ้นแตกต่างกันไป และจากมาตรการให้ประชาชนกักตัวเองที่บ้าน การเว้นระยะห่างทางสังคมและจำกัดการเดินทางทั่วประเทศเพื่อลดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสได้ส่งผลโดยตรงและทำให้หลายธุรกิจพบอุปสรรคเนื่องจากมีปริมาณของผู้บริโภคและผู้ให้บริการลดลง ตัวอย่างเช่น ธุรกิจสายการบิน ธุรกิจขนส่งผู้โดยสารสาธารณะ ธุรกิจบริการรถแท็กซี่ ธุรกิจโรงแรม ธุรกิจศูนย์การค้า ธุรกิจค้าปลีก ร้านอาหารและการให้บริการต่างๆ ก็ต้องหยุดชะงักลง มาตรการเหล่านี้อาจช่วยให้คนปลอดภัยจากเชื้อโรค แต่ในขณะเดียวกันคนที่ต้องพึ่งพิงการขับเคลื่อนของธุรกิจก็ต้องขาดรายได้ไปด้วย โดยเฉพาะผลกระทบต่อเนื่องถึงการจ้างงาน การอยู่รอดของกิจการและการลดลงของกำลังซื้อของคนในประเทศ แต่ในทุกวิกฤตย่อมมีโอกาส ภายใต้โอกาสนี้ธุรกิจ ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อวิถีชีวิตใหม่ของผู้คนที่เปลี่ยนไป ตัวอย่างของธุรกิจที่ได้รับโอกาสในวิกฤตครั้งนี้ ได้แก่ ธุรกิจสินค้าเพื่อสุขภาพ สินค้าอุปโภคบริโภค และธุรกิจส่งอาหาร แบบเดลิเวอรี่ โดยพบว่ามียอดการซื้อที่เพิ่มสูงขึ้นโดยเฉลี่ยร้อยละ 29 เช่น ผลิตภัณฑ์สุขภาพ ส่วนบุคคลมีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 48 ผลิตภัณฑ์สุขภาพและอาหารเสริมเพิ่มขึ้นร้อยละ 45 และผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดบ้านเพิ่มขึ้นร้อยละ 40 จากที่ผู้บริโภคต้องรักษาระยะห่างทางสังคมและต้องออกนอกบ้านน้อยลงทำให้เกิดการซื้อของออนไลน์เพิ่มขึ้นร้อยละ 32 และการสั่งอาหารแบบเดลิเวอรี่เพิ่มขึ้นร้อยละ 30 (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจธนาคารไทยพาณิชย์, 2563)

การประกอบการ หรือการประกอบธุรกิจ มีจุดมุ่งหมายหลายประการ ประกอบด้วย 1) แสวงหาผลกำไร 2) สนองความต้องการของตนเอง เช่น อยากรับอิสระไม่อยากรับลูกจ้างใคร อยากร่ำรวย เป็นต้น 3) สร้างประโยชน์ให้แก่สังคม การประกอบธุรกิจมีโอกาสสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมได้มากกว่า 4) ความอยู่รอดและความเจริญรุ่งเรืองถาวรของธุรกิจเอง (กัลยารัตน์ ชีระธนชัยกุล, 2562: 16) ซึ่งในยุคหลังโควิด-19 นั้น ผู้ประกอบการธุรกิจจะต้องหาวิธีการหรือแนวทางเพื่อนำพาธุรกิจของตนไปสู่จุดหมายให้ได้

ในส่วนของการดำเนินชีวิตของผู้คนในยุคหลังโควิด-19 จะเห็นได้ว่า ในช่วงระยะ 2-3 ปีของการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนทั่วโลกอย่างรุนแรงส่งผลกระทบต่อทุกวงการทุกอาชีพ และเพื่อให้อำนาจการดำเนินชีวิตในยุคของการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (ยุคโควิด-19) สามารถดำเนินต่อไปได้ ก็ได้มีนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศมากมายได้ออกเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสถานการณ์เพื่อจะช่วยให้การดำเนินชีวิตง่ายขึ้น พร้อมทั้งสามารถช่วยให้ธุรกิจสามารถอยู่รอดดำเนินต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม จากผลกระทบที่เกิดจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์โควิด-19 ที่เกิดขึ้นกับการประกอบการหรือการดำเนินธุรกิจทุกประเภท ซึ่งปัญหาสำคัญในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ผู้วิจัยขอสรุปเป็น 4 ประเด็นปัญหา ได้แก่ 1) ปัญหาด้านบุคลากร 2) ปัญหาด้านการเงินบัญชี การลงทุน 3) ปัญหาด้านการตลาด และ 4) ปัญหาด้านการบริหารจัดการ เพื่อนำไปสู่การปรับแก้บรรเทาผลกระทบให้ธุรกิจสามารถดำเนินต่อไปได้ สำหรับสังคมไทยนั้น กล่าว

ได้ว่า ยังมีความโชคดีที่ยังมีแนวคิดสำคัญเพื่อเป็นทางออกในการดำเนินธุรกิจให้สามารถดำเนินต่อไปได้ นั่นคือแนวคิดการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในการดำเนินธุรกิจ ผู้วิจัยมองว่าผู้ประกอบการสามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการเป็นเครื่องมือในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ได้เป็นอย่างดี

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการดำเนินชีวิตที่มีฐานอยู่บนหลักเกณฑ์ทางศีลธรรม ช่วยทำให้รากฐานของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมีความมั่นคงสามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อนอยู่อย่างพอประมาณตนตามฐานะ มีความพออยู่ พอกิน ไม่ฟุ่มเฟือย มีความพอดี มีความพอเพียงตามอัตภาพไม่หลงไหลไปตามกระแสของสังคมวัตถุนิยม จนสามารถปรับตัวเองให้เกิดความสมดุลกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมบนพื้นฐานแห่งความมั่นคง และยั่งยืน

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549: 9) อธิบายว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระราชทานพระราชดำรัสเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอมี พอกิน ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจดูฟุ่มเฟือย แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำสมควรที่จะปฏิบัติ ส่วนอำพน กิตติอำพน (2550: 14) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ประเวศ วะสี (2541: 3) ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง การมีจิตใจที่พอเพียง มีความวิริยะพอเพียง มีปัญญาพอเพียง มีวัฒนธรรมที่พอเพียง มีสิ่งแวดล้อมที่พอเพียง และมีความเอื้ออาทรต่อกัน หลักของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ก็คือเศรษฐกิจที่บูรณาการได้ดุลภาพ ความเป็นปกติ ยั่งยืน ส่วนสุเมธ ตันติเวชกุล (2549: 286) ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองให้อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกิน พอใช้ ไม่มั่งหวังแต่จะฟุ่มเฟือยสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพ และฐานะเพียงพอก็จะพึ่งตนเองได้ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้า และฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้ จะเห็นได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการหรือแนวคิดของการสร้างรากฐานที่มั่นคงอย่างยั่งยืนของตนเอง แม้ในการดำเนินธุรกิจก็ถือเป็นเครื่องมือในการสร้างรากฐานทางธุรกิจที่มั่นคงเช่นเดียวกัน

การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 นั้น ผู้วิจัยมองว่าจะเป็นหลักการอันสำคัญอย่างหนึ่งที่ทุกคนควรหันมาให้ความสนใจและนำไปประยุกต์ใช้หรือการบูรณาการในการประกอบการหรือการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 โดยในงานวิจัยนี้มุ่งบูรณาการในประเด็นปัญหา 4 ด้าน ได้แก่ 1) ปัญหาด้านบุคลากร 2) ปัญหาด้านการเงินบัญชี การลงทุน 3) ปัญหาด้านการตลาด และ 4) ปัญหาด้านการบริหารจัดการ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการในยุคหลังโควิด-19 สามารถปรับตัวและดำเนินธุรกิจต่อไปได้อย่างสมดุล มั่นคง และยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19

2. เพื่อศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าด้วยการดำเนินธุรกิจ
3. เพื่อบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19
4. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ภายใต้กระบวนการวิจัยทางปรัชญาแบบวิภาษวิธี (Dialectic method) และการใช้เหตุผลแบบมีวิจรรณญาณ (Discursive method) ด้วยกระบวนการของการศึกษาเชิงบูรณาการ (Integration) อันประกอบด้วย การวิเคราะห์ (Analysis) การวิจักษ์ (Appreciation) และการวิธาน (Application) เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในทางปรัชญาและศาสนา ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารสำคัญต่างๆ เพื่อการวิเคราะห์ วิจัย โดยการศึกษาเชิงเอกสาร (Document study) จากหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน บทความ วิจัย เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการประกอบการ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีเกี่ยวกับการบูรณาการ และการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19

4. สรุปผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 พบว่าการประกอบธุรกิจ เป็นการจัดหาและให้บริการสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค เป็นประโยชน์ต่อสังคม มีกำไรเป็นเครื่องจูงใจให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ การประกอบธุรกิจ ยังเป็นจุดมุ่งหมายร่วมกันที่เจ้าของผู้ถือหุ้น พนักงานทุกฝ่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมจะช่วยให้ทุกฝ่ายทุกคนได้รับผลตอบแทนตามความเหมาะสมเสมอภาคและเป็นธรรม

ผู้ประกอบการ หมายถึง บุคคลที่ก่อตั้งองค์การ เป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วนและดำเนินกิจการ โดยยอมรับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในการดำเนินธุรกิจเพื่อผลกำไรและความพอใจ หรือเป็นผู้กระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยเป็นผู้ที่มีเป้าหมายในการค้นหา มีการวางแผนอย่างรอบคอบ และตัดสินใจตามกระบวนการประกอบกิจการ รวมทั้งผู้ประกอบการต้องเป็นทำงานอย่างสร้างสรรค์มีมุมมองในแง่ที่ดีตามพันธะในการจัดสร้างแหล่งทรัพยากรใหม่ หรือนำความสามารถเก่าไปรวมกันเป็นลักษณะใหม่ เพื่อเป้าหมายในการสร้างสรรค์ความมั่งคั่ง ผู้ประกอบธุรกิจจะต้องมีกลยุทธ์ในการบริหารจัดการองค์กร และกลยุทธ์ขององค์กรต่างๆ เกิดมาจากการผสมผสานกันอย่างสอดคล้องลงตัวระหว่างกลยุทธ์ที่ได้มีความตั้งใจหรือวางแผนไว้แล้วกับกลยุทธ์ที่ไม่ได้มีการวางแผนไว้ก่อน ผู้บริหารขององค์กรจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์และพิจารณากลยุทธ์ที่ไม่ได้มีการวางแผนไว้ก่อนต่างๆ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์เวลาและปัจจัยต่างๆ ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสสายพันธุ์โคโรนา (โควิด-19) ได้ส่งผลกระทบต่อไปทั่วทุกมิติของสังคม เกิดการล้มละลายในแวดวงธุรกิจเป็นจำนวนมาก ผู้คนตกงานใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก ซึ่งเชื่อว่าอาจต้องใช้เวลานานพอสมควรสำหรับการฟื้นตัวหรือฟื้นฟูธุรกิจของผู้ประกอบการในสาขาต่างๆ

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าด้วยการดำเนินธุรกิจ พบว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนิน

ชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด เป็นเวลาที่ยาวนานกว่า 40 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในมิติต่างๆ แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏอยู่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมาช้านานในรูปของหลักการสร้างความ “พออยู่-พอกิน” อันเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจ แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการที่จะพัฒนาตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการปลูกฝังคุณค่าของความเป็นคน การคิดถูก ปฏิบัติถูก มีสติ และใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกที่ควร เพื่อเพิ่มทางเลือก และการพัฒนาศักยภาพของแต่ละคนให้สามารถอยู่อย่างพออยู่พอกิน สามารถอุ้มชูตนเองและครอบครัวได้ โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคโควิด-19 พบว่า จากการศึกษาวิเคราะห์ SWOT ปัจจัยแวดล้อมในการประกอบธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 และการศึกษาเครื่องมือทางปรัชญาและศาสนาที่เหมาะสม คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 โดยสรุปเป็นแนวทางการบูรณาการได้ ดังนี้

1) การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ด้านการปรับแก้จุดอ่อนและอุปสรรคด้านบุคลากรในการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการในยุคหลังโควิด-19 ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจได้มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือในการบูรณาการได้เป็นอย่างดี โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อแสวงหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 จากนั้น ทำการถอดบทเรียนจากจุดอ่อนและอุปสรรคด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) ต่อมาได้มีการนำบทเรียนมาทำการบูรณาการปรับแก้ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจจะสามารถดำเนินธุรกิจให้รอดพ้นจากอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ในภาวะวิกฤตไปได้

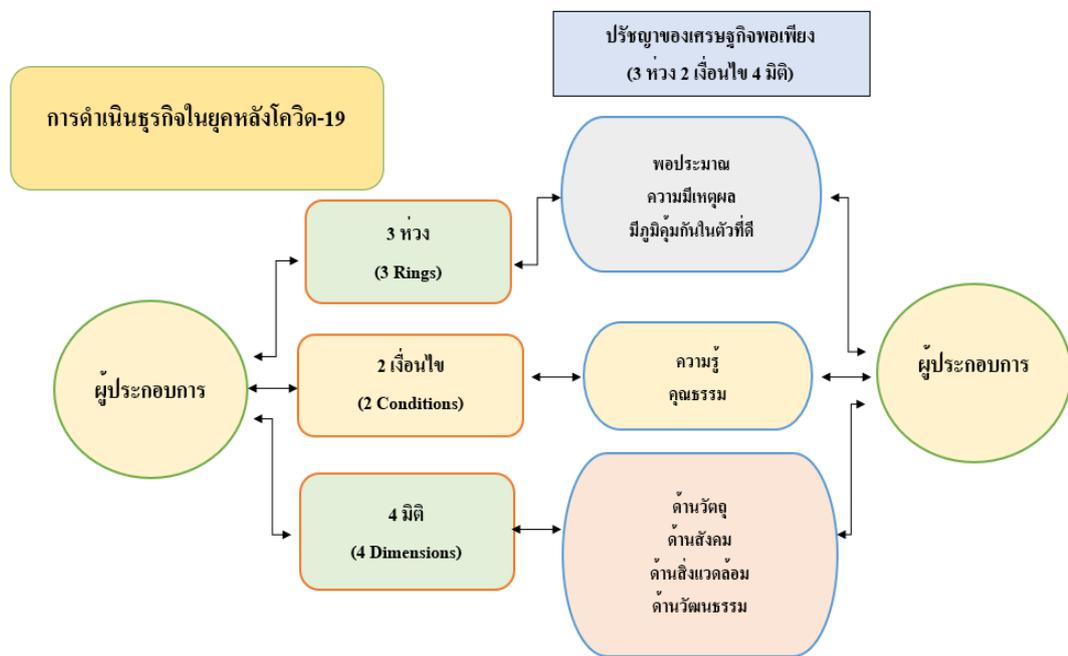
2) การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ด้าน การปรับแก้จุดอ่อนและอุปสรรคด้านการเงิน บัญชี การลงทุน ในการประกอบธุรกิจของผู้ประกอบการในยุคหลังโควิด-19 ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจสามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือในการบูรณาการได้เป็นอย่างดี โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 จากนั้น ทำการถอดบทเรียนจากจุดอ่อนและอุปสรรคด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) และนำบทเรียนมาบูรณาการปรับแก้ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่า ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจจะสามารถดำเนินธุรกิจให้ผ่านพ้นจากอุปสรรคปัญหาต่างๆ ในภาวะวิกฤตไปได้

3) การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ด้านการปรับแก้จุดอ่อนและอุปสรรคด้านการตลาดในการประกอบธุรกิจของผู้ประกอบการในยุคหลังโควิด-19 ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจสามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือในการบูรณาการได้เป็นอย่างดี

โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจ เมื่อพบจุดอ่อนและอุปสรรคร่วมทั้งช่องทางโอกาสในการดำเนินธุรกิจแล้ว ก็นำจุดอ่อนและอุปสรรคมาถอดบทเรียนด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) จากนั้นนำบทเรียนมาทำการบูรณาการด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจจะสามารถนำพาธุรกิจให้ผ่านพ้นจากอุปสรรคปัญหาต่างๆ ในภาวะวิกฤตได้

4) การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ด้านการปรับแก้จุดอ่อนและอุปสรรคด้านการบริหารจัดการในการประกอบธุรกิจของผู้ประกอบการในยุคหลังโควิด-19 ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจสามารถนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นเครื่องมือในการบูรณาการได้เป็นอย่างดี โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 จากนั้นนำจุดอ่อนและอุปสรรคมาทำการถอดบทเรียนด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) แล้วนำบทเรียนดังกล่าวมาทำการบูรณาการปรับแก้ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่า ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจจะสามารถนำพาธุรกิจให้ผ่านพ้นจากอุปสรรคปัญหาต่างๆ ในภาวะวิกฤตไปได้อย่างแน่นอนและธุรกิจก็จะเกิดความมั่นคงอย่างยั่งยืนต่อไป

5. องค์ความรู้ใหม่

จากภาพข้างต้น ผู้วิจัยได้ตกผลึกเป็นองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ซึ่งมีโมเดล คือ “3R2C4D” โดยมีคำอธิบาย ดังนี้

3R (3 Rings) = ย่อมาจากคำว่า 3 ห่วง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือ รูปแบบการบูรณาการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เป็นตัวขับเคลื่อน

2C (2 Conditions) = ย่อมาจากคำว่า 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ หมายถึง การใช้ความรู้ในการประกอบการธุรกิจในยุคหลัง โควิด-19 ได้แก่ ความรู้ด้านการผลิต (Product) ความรู้ด้านราคา (Price) ความรู้ด้านช่องทาง (Place) และความรู้ด้านส่งเสริมการขาย (Promotion) เป็นกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจ และเงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง การใช้หลักคุณธรรม เป็นเครื่องกำกับการดำเนินธุรกิจอย่างถูกต้องศีลธรรม

4D (4 Dimensions) = ย่อมาจากคำว่า 4 มิติ หมายถึง การดำเนินธุรกิจด้วยความสมดุลภายใต้มิติทั้ง 4 ได้แก่

- มิติด้านวัตถุ หมายถึง การดำเนินธุรกิจโดยใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและคุ้มค่า
- มิติด้านสังคม หมายถึง การดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมและรับผิดชอบต่อสังคม
- มิติด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินธุรกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- มิติด้านวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินธุรกิจภายใต้กฎระเบียบของรัฐ สอดคล้องกับวิถีประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของสังคม

โดยการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เริ่มต้นจากการศึกษาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การศึกษาผู้ประกอบการ การดำเนินธุรกิจยุคหลังโควิด-19 และนำไปสู่การบูรณาการองค์ความรู้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน โดยมีโมเดล 3R2C4D เป็นเครื่องมือ เพื่อนำไปสู่การดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ให้สามารถผ่านพ้นจากภาวะวิกฤติที่กำลังเผชิญ

6. อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ผู้ประกอบธุรกิจ จะต้องมีการบริหารจัดการองค์กร และกลยุทธ์ขององค์กรต่างๆ เกิดมาจากการผสมผสานกันอย่างสอดคล้องลงตัวระหว่างกลยุทธ์ที่ได้มีความตั้งใจหรือวางแผนไว้แล้วกับกลยุทธ์ที่ไม่ได้มีการวางแผนไว้ก่อน ผู้บริหารขององค์กรจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์และพิจารณากลยุทธ์ที่ไม่ได้มีการวางแผนไว้ก่อนซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เวลาและปัจจัยต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสโรชา โชติ (2563) ได้มีข้อค้นพบว่า 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ไม่มีความสัมพันธ์กับการรับรู้การปรับตัวของธนาการแต่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของผู้รับบริการ เฉพาะด้านอาชีพอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 2) การบริหารจัดการของธนาการส่งผลทางตรงกับการรับรู้การปรับตัว และส่งผลทางตรงกับความพึงพอใจของผู้รับบริการ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ ธนาการมีการจัดประชุมการวางแผนการดำเนินงาน มีแนวทางการปรับตัวการทำงานที่ชัดเจน เน้นกลยุทธ์ในการดึงดูดลูกค้าให้เข้าใช้บริการธนาการในช่วงสถานการณ์โควิด-19 โดยผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าการวิจัยฉบับนี้สามารถเป็นแนวทางการปรับตัว การวางแผนการบริหารจัดการ ตัวอย่างเช่น การปรับรูปแบบการให้บริการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ให้ความสำคัญเรื่องการให้บริการผ่านระบบออนไลน์ เพื่อตอบสนองการใช้งานของผู้รับบริการที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นแนวทางให้กับหน่วยงานหรือองค์กรอื่นได้ในภาวะวิกฤติโรคระบาดครั้งต่อไป

2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าด้วยการดำเนินธุรกิจ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการที่จะพัฒนาตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตไปอย่างสอดคล้องกับทุกบริบทของสังคม มีการปลูกฝังคุณค่าของความเป็นคน การคิดถูก ปฏิบัติถูก มีสติ และใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกต้องเพื่อเพิ่มทางเลือกและการ

พัฒนาศักยภาพของแต่ละคนให้สามารถอยู่อย่างพออยู่พอกินสามารถอุ้มชูตนเองและครอบครัวได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลและยั่งยืนสอดคล้องกับพระครูสถิตนราธิการ (วิชาญ นราธิโป) (2561) สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาการจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรม ต้องพัฒนา 3 ด้าน คือ 1) การใช้หลักทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) มาอธิบายส่งเสริมสนับสนุนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่กล่าวถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว 2) การจัดการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในเชิงปฏิบัติ โดยวางแผนการดำเนินการสนับสนุนด้วยการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน เตรียมการจัดหาแหล่งการเรียนรู้ให้ท้องถิ่น การสร้างองค์ความรู้ในชุมชน สร้างตัวอย่างการนำความรู้ไปใช้จริง และมีการทบทวนความรู้ 3) การเรียนรู้ในสังคมพหุวัฒนธรรม ต้องตระหนักรู้ในความหลากหลายวัฒนธรรมที่แตกต่าง ความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์และความสำคัญของวัฒนธรรมแต่ละกลุ่ม การจัดการเรียนรู้ท่ามกลางความแตกต่าง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรม การยอมรับซึ่งกันและกัน

3. การบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 โดยการปรับแก้จุดอ่อนและแก้ไขอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจด้านการบริหารจัดการ เช่น ขาดประสบการณ์ในการปรับตัวทางธุรกิจในภาวะวิกฤต การปรับตัวการประกอบธุรกิจในภาวะวิกฤต การปรับตัวในบริหารจัดการองค์กรในช่วงภาวะวิกฤต การฝึกอบรมพนักงานเพื่อการปฏิบัติงานในภาวะวิกฤต ส่วนการ บูรณาการนั้นสามารถทำได้โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อม (SWOT Analysis) เพื่อแสวงหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 จากนั้นทำการถอดบทเรียนจากจุดอ่อนและอุปสรรคด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) ต่อมาจึงนำบทเรียนมาทำการบูรณาการด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) เพื่อนำไปสู่การดำเนินธุรกิจให้ผ่านพ้นจากอุปสรรคปัญหาต่างๆ จากภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ ปริมรดา รัตนประทุม (2563) แสดงชัดเจนว่า 1) พฤติกรรมผู้บริโภคระงับการใช้จ่ายและการใช้ชีวิตในที่สาธารณะ เทคโนโลยีออนไลน์กลายเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิต 2) สภาพแวดล้อมภายนอกธุรกิจเปลี่ยนไปในลักษณะที่ห่วงโซ่อุปทานสั้นลง เน้นการลงทุนภายในและเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ 3) การบริหารจัดการธุรกิจระยะสั้นมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีในการเข้าถึงลูกค้า เพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินการบริหารสภาพคล่อง ระยะกลางมุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การร่วมมือกับพันธมิตรธุรกิจ ระยะยาวมุ่งเน้นการกระจายความเสี่ยงทั้งการตลาด การเงิน และการดำเนินงาน มีเทคโนโลยีเป็นพื้นฐานกิจกรรมธุรกิจและได้ค้นพบรูปแบบธุรกิจเพื่อการเติบโตอย่างยั่งยืน 4) คุณลักษณะและทักษะของผู้ประกอบการที่นำพาธุรกิจผ่านพ้นวิกฤตไปได้ มีคุณธรรมเป็นคุณลักษณะ และมีทักษะสำคัญตามลำดับ ได้แก่ การผสมความร่วมมือระหว่างพนักงานกับผู้ประกอบการ ความสามารถในการเห็นทางออกจากภาวะวิกฤต การมีวิสัยทัศน์การบริหารสภาพคล่อง มีทักษะในการบริหารความเสี่ยง การปรับตัวให้ทันกับสภาพแวดล้อม และการแสวงหาความร่วมมือทางธุรกิจ และการศึกษาของวิทยาลัย กิจจันทร์ (2563) แสดงถึงว่า ผู้ประกอบการใช้กลยุทธ์ การหดตัวในการกำหนดราคาขายที่พักลดลดระยะเวลาการแพร่ระบาดไปจนถึงช่วงที่มีมาตรการ คลายล็อกดาวนัรวมถึงผู้ประกอบการนำกลยุทธ์เชิงรุกมาใช้ในกระบวนการจัดการธุรกิจมากขึ้น นอกจากนี้ นักลงทุนและผู้พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ส่วนใหญ่แนะนำผู้ประกอบการว่าควร

ลดต้นทุนทางธุรกิจเพื่อรักษากระแสเงินสดและควรรักษาภาพลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสุขอนามัยของกิจการที่พก นอกจากนี้ ผู้ประกอบการจำเป็นต้องพัฒนาทักษะการบริการของพนักงานอย่างสม่ำเสมอ ผลการศึกษาสามารถนำไปปรับใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานแก่ผู้ประกอบการธุรกิจโรงแรม รีสอร์ทและพันธมิตรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับความไม่แน่นอนของวิกฤตเศรษฐกิจในอนาคต

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 เป็นช่วงเวลาที่ผู้ประกอบการต้องเผชิญกับอุปสรรคปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา การศึกษาเพื่อการปรับตัวและปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นต่อผู้ประกอบการทุกคน การนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ) มาเป็นเครื่องมือในการบูรณาการของผู้ประกอบการในการดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 จะสามารถตอบโจทย์การดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ได้แบบยั่งยืน ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปมีหลายประเด็น เช่น ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับวิเคราะห์การดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการมือใหม่ในกระบวนทรรศน์หลังนวยุค ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมหลังนวยุค ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์คุณค่าการบูรณาการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในมุมมองของคนรุ่นใหม่ ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์การดำเนินธุรกิจในยุคหลังโควิด-19 ตามแนวทางพุทธบูรณาการ และควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์การปรับตัวของผู้ประกอบการธุรกิจตามแนวพุทธปรัชญาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของธุรกิจในยุคหลังโควิด-19

บรรณานุกรม

- กัลยารัตน์ ธีระชนชัยกุล. (2562). การเป็นผู้ประกอบการและการสร้างธุรกิจใหม่. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ประเวศ วะสี. (2541). ประชาคมตำบล: ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ปริมรดา รัตนประทุม. (2563). แนวโน้มรูปแบบการบริหารธุรกิจหลังเหตุการณ์โควิด-19. สารนิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาบริหารธุรกิจอุตสาหกรรมและการค้า, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- พระครูสถิตนราธิการ (วิชาญ นราธิโป). (2561). การจัดการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมพหุวัฒนธรรม ของคณะสงฆ์ภาค 17. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธบริหาร การศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วัลย์ทิพย์ กิจจันทร์. (2563). โควิด-19 กับกลยุทธ์การดำเนินธุรกิจโรงแรมและรีสอร์ทขนาดเล็กในจังหวัด นครนายก. สารนิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาบริหารธุรกิจอุตสาหกรรมและการค้า, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.
- ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์. (2563). ประเทศไทยหลังโควิด-19 ตอนที่ 2: โอกาสธุรกิจ และทางรอด. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.scb.co.th/th/personal-banking/stories/business-maker/thailand-after-covid-ep2.html>. [24 พฤษภาคม 2563].

สโรชา โชติ. (2563). การปรับตัวและความพึงพอใจของผู้รับบริการธนาคารออมสินจังหวัดกำแพงเพชรใน
ภาวะวิกฤตโควิด-19. วิทยานิพนธ์หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารจัดการธุรกิจ,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2549). ใต้เบื้องพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

อำพน กิตติอำพน. (2550). ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, บริษัทเพชรรุ่งการพิมพ์.

โอภาส พุทธเจริญ. (2563). ตระหนัก เรียนรู้ ป้องกันไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://www.chula.ac.th/cuinside/26952/>. [4 ตุลาคม 2565].